„Нервова патольоґія російських Жидів, каже автор, показує безперечні відміни проти нервової патольоґії у російських християн. Супроти загально приписуваного Жидам нахилу до всяких нервових слабостий, я такого загального нахилу констатувати не міг. Противно найтяжші орґанїчні муки головного і хребтового мозку і поряд з ними хороби судин і звязані з ними хороби серця, нирок і т. д. подибують ся у християн рішучо частїйше, як у Жидів. З орґанїчних мук дві найшкодливійші нервові слабости: хребтові сухоти і проґрессивний паралїж — стрічаємо у Жидів найрідше. Причина сеї ріжницї лежить головно, коли не виключно в переважнім розвитку в християн алькоголїзму (в Жидів, по обсервациям автора 2,4%, у християн 15,6%) і затроєня сіфілїсом (у Жидів 3,5%, у християн 16,8%). І на полї функциональних нервових слабостей було би помилкою признати Жидів загально слабшими як християн. Імовірнїйше можна на підставі взятої в працї статистики твердити, що неврастенії у християн навіть трохи більше, як у Жидів. Безперечне першенство належить ся Жидам, як признали всї автори, в хоробі істериєю. Тут зазначуєть ся не лиш загальна перевага, але й по окремим полам. Жиди мущини незвичайно легко впадають в істерию“. Далї автор завважує, що істерия — слабість раси, як її звуть французи, і що не буде дуже сьмілива гіпотеза, що всї Жиди приходять на сьвіт із завдатками істериї.

Цікава й статя дра С. Ґрузенберґа „Гетто і інфекцийні слабости (сторінка з антропології Жидів)“. Доторкаєть ся вона справи вразливости Жидів на заразні слабости. Навівши ряд фактів з минулого й теперішнього, що з одного боку кажуть про неподатливість Жидів, через що декотрі вчені бачили тут расову прикмету жидівської нациї, а з другого вказують на велику смертельність серед Жидів в часи ріжних пошестей, автор відкидає істнованнє у Жидів сеї окремої расової відзнаки і наводить рациональнїйше поясненнє: причину він бачить в історичних фактах і побутових умовах. Серед остатних багато значить відокремленє Жидів від решти людности певної місцевости, воно дуже остро виходило давнїйше, коли напр. в містах для Жидів назначувано окремі квартали — гетто, і зносини їх з иньшою людністю були стїснені. Такий роздїл істнує, хоч і не в такій степенї, і доси, та має чималий вплив на такий чи иньший хід заразних слабостий.

Уміщені в збірцї статї беллєтристичного характеру артизмом не визначають ся, а все таки вони подекуди цікаві, бо доторкають ся по більшій частинї социяльних тем. *М. Княжевич.*

Энциклопедическій Словарь, издатели Брокгаузъ и Ефронъ, т. XVII, 1—2, т. XVIII, 1—2, Култагой-Лопаревъ, ст. 960, Лопари-Мейшагола, ст. 959, Спб., 1896.

hrushevsky.nbuv.gov.ua

За останні часи не було великих перемін ані в редакциї ані в проґрамі сього видання; прибули лише деякі нові співробітники, а взагалї лишають ся тіж самі хиби, які вже доводило ся визначати й раніїш: материял оброблено дуже не рівномірно й се найбільш кидаєть ся в вічи, де питання дотикаєть ся України, її історії чи лїтератури. Лишимо поки що статї специяльно присьвячені Україні в XVIII т. с. 483—487, про них буде річ нижче, а поки що перейдемо до загального змісту отсїх томів Словника.

Занотуємо передовсїм найбільш просторі й докладні статї ґеоґрафічно-статистичного змісту — Купянскій у., XVII, Курская ґуб., Курско-Харьковско-Азовская ж. дорога, Курскъ, Лебединъ, Лемки, Липовецъ, Литинъ, XVIII Лубны, Луганскъ, Луцкъ, Львовъ, Любегъ, Мглинъ. Всї отсї статї оброблено досить повно і гарно на підставі нових статистичних звісток про людність і економічний стан. Треба тільки занотувати досить характерну подробицю: подаючи звістки про людність майже всї отсї статї оминають поділ етноґрафічний людности: з дуже рідких винятків треба визначити статю „Курская губ.“, де подано число Українцїв — коло 450000 (на 2.596000 заг. люди.). В деяких статях наведено коротенькі ґеолоґічні відомости наприклад Курская губернія, Лубны і т. и.; до першої з них додана гарна мапа, зроблена Н. Кудрявцевим. Занотуємо деякі недогляди й помилки. В статї про Купянск подано погляд д. Багалїя на знахідки візантийських монет VI в., але се пояснене дуже гіпотетичне й штучне. Досить цїкава звістка в статї про Курськ, що його збудовано ще до IX в., але жерело не показано. В статї Лемки не занотовано важної специяльної працї д. Верхратського. Між звістками в статї про Львів теж є досить дрібних помилок, наприклад про час будування давних церквей, потім про руїни старого замку, котрі наче заховали ся до нашого часу; нема звістки про те, що кілька катедр в унїверситетї мають викладовою мовою руську; історичний нарис дуже коротенький, а звісток про духовне житє сього міста дуже мало.

З статей, що зачіпають питаннє форклору занотуємо — Кумовство XVII, Купало, Лада, Саулъ Левандовичъ, Лель, Марко Богатый XVIII. В першій з отсїх статей автор вважає kmotr за давне руське слово — але се помилка. В статях своїх про Ладу й Леля В. Мілєр висловлює думку, що се не словянські божества, в чім він згожуєть ся з поглядом Крека, Брікнера і деяких иньших вчених.

Перейдемо до статей присьвячених історії й лїтературі українській: в т. XVII — Кунцевич, Курбский, Кухаренко, Лазаревський, Лазар Баранович, Левіцький І. С., Левіцький О., Лисенко, Литовцы, Лобода. XVIII — Лукашевич, Лучицький І., Мазепа, Максимович, Манжура, Маркевич Оп., Маркович М. А. Деякі з статей дуже короткі і мають

hrushevsky.nbuv.gov.ua

дуже мало бібліоґрафічних звісток — Лаврентий, Лебединцев Ф. Г., Левіцький І. С., в перших двох зовсім нема літератури, а в останній біоґрафиї присьвячено 17 стрічок і в покажчику творів нема. Поміж ворогами й т. и. Зазначимо деякі помилки - в статї про купи знаходимо досить цікаву звістку, що назва „куна“ походить від образів зьвірят на давних руських монетах. В статях про Лашнюкова й Лукашевича назви писань їх зовсім зопсовані, а в статї про Левіцького Анатоля нема звісток про нові його праці. В статї про Лїрників не занотовано праці Студинського, а в статї про Максимовича М. — Історії Огоновського. В статї про Лисенка не занотована його музика до кобзаря Шевченка. В статї про Литовський Статут не згадано поданої в VI т. Н. Зап. поправки, після котрої думка про друкований Статут 1527 р. втрачує всяку вагу. В статї про Литовську-руську державу занотуємо теж деякі помилки: в часи Гедіміна руська нация займала більш ніж $^1/_3$ тогочасної території Литовської держави; не показано на підставі яких жерел Нарбут і Стадніцький вважали Явнуту за великого князя. Трохи бездоказна звістка, що Ольґерд у загалї неприхильно відносив ся до литовського елєменту; инакше треба було-б стилїзовати слова про боротьбу Ольґерда з Польщою. Автор статї не ставить певно означеної границї між історією Польщі й Литви й через те вдаєть ся в недуже цікаві для Литви подробиці Польської історії.

В досить просторій статї про Марка-Вовчка С. Венґеров висловлює ту думку, що вплив Аф. Вас. виявив ся лише в мові українських оповідань його жінки та що з простого аналїзу оповідань можна бачити, що їх писала як раз М. А., котра родом була з Орлївщини. Велике значінє мали оповідання через те, що вони стояли в певному звязку з напрямком епохи, але тепер вони мають лише історичну вагу.

Перейдемо до статей, цїлком присьвячених Україні-Руси (XVIII 493—487); передовсім занотуємо, що відкинувши дві нецікаві статї про воєнні кадри ми маємо для неї — Малороссійская губернія, М. Коллегія, Малороссы и М. нарѣчіе; що до українських історії й літератури, то про них буде уміщено статї під титулом — Южнорусская литература й Россія Малая. Дуже цікаво було-б знати на якій підставі редактори Словаря уживають три ідентичні назви — Малорусскій, Южнорусскій і Россія Малая; здаєть ся, що на се нема реальних причин, а між тим се примушує читача чекати кінця видання (літери Ю) і шкодить загальному вражінню. Статя про Українців в антропольоґічних відносинах (Д. Анучіна) мала, хоч оброблена досить гарно в тих вузьких границях, котрі визначив для себе автор. Повнїйша статя про українську мову С. Булїча: статя дуже цікава й уривок з неї ми подаємо нижче в перекладі. Взагалї, як і завсїди, статї українські дуже малі, й цікаво порів-

няти їх з деякими иньшими. Візьмемо наприклад дві ґрупи статей — Латыши й Литовцы XVIII 388—393 й XVIII 809—830. Отсї дві ґрупи статей зроблено по пляну — лїтература, мітольоґія, мова, антропольоґічна характеристика. Візьмемо для порівняння статї з отсїх ґруп і статї про Україну: статї про мову — латишську, литовську й українську — займають 2, коло 5, коло 5 стовбцїв, а про нарід 3, 5 і $1^1/_2$(!). Здаєть ся, що отсї числа ясні самі й коментара не треба.

Подаємо в перекладї уривок зо статї С. Булїча. „В ту епоху, коли мова Поляків, Сербів, Чехів, Болгарів, Словінцїв мала більші чи меньші відміни від руської, мова Великоросса, Українця і Білорусина їх не мала, себто представляла з себе одну руську мову. Всї фонетичні відзнаки, що відріжняють в наші часи українське наріче від иньших руських наріч, виникли вже після того, як загальна руська мова віддїлила ся від праславянської, значить вони — ознаки язикової варияциї новійшої дати, яка зветь ся звичайно нарічєм. Відносини українського наріча до російської мови можна порівняти з відносинами між словацьким нарічєм і чеською мовою, між кашубським і польською etc., але не з відносинами між мовами польською, чеською, сербською з одного боку й руською — з другого. Само собою ясно, що коли признавати українщину нарічєм, а не язиком, з сього зовсїм не виникає не признання за нею прав на самостійне уживання в ролї мови лїтературної. шкільної, наукової. Не треба забувати, що й сьогочасні відтїни словянських мов між собою колись в загальнословянську епоху були відмінами диялєктольоґічними й лише потім дійшли до значіння відмін язикових. Окремі індоевропейські мови теж колись були лише нарічями, а ще ранїйш говірками говорами індоевропейського праязика. Ріжниця між мовою і нарічєм лежить головним чином у більшій чи меньшій стародавности їх відзнак, себто є питаннєм часу. До певної стадиї розвою вариация язикова має імя наріча, а потім язика. В теориї українське наріча має повну спроможність з часом стати язиком: усе питаннє в тому, чи вийшли лїта наріча щоб стати язиком, чи нї. На се питаннє поки що можна дати лише неґативну відповідь: відміни иньших руських наріч від українського не остільки великі й численні (досить богато з них зустрічаємо в великоросийських говірках), аби вони сильно перешкоджали обопільному порозумінню їх репрезентантів. Не сформувала ся ще цїлком і норма української лїтературної мови. В сїй сфері доси ще бачимо вагання, що залежить від спорадичности й нечисленности проб утворити таку мову та браку культурних і полїтичних центрів, де-б могла вона зміцнити ся й розвити ся. Саме істнованнє таких проб вказує на певну живу потребу, на прирожденне стремлїннє українського наріча стати язиковою одиницею, перетворитись в самостійний язик. Бачити в отсїм змаганню злочинну

прояву українського сепаратизму дуже наївно й можливо лише при великій несьвідомости в питаннях мови. Змагання українських письменників утворити свою власну самостійну лїтературну мову не будуть мати успіху, як вони дійсно не мають ґрунту під собою — й навпаки проби загальмувати самостійний розвиток її — або зайві, або безкористні".

О. Г—ий.

Видавництва й книжки, обговорені в сїм томі:

Часописи за р. 1896: Университетскія извѣстія (Київські).
Записки императорскаго харьковскаго университета.
Труды Кіевской Духовной Академіи.
Вѣра и Разумъ.
Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости.
Волынскія Епарх. Вѣдомости.
Подольскія Епархіальныя Вѣдомости.
Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости.
Черниговскія Епархіальныя Извѣстія.
Полтавскія Епарх. Вѣдомости.
Екатеринославскія Епархіальныя Вѣдомости.
Курскія Епархіальныя Вѣдомости.
Воронежскія Епархіальныя Вѣдомости.
Холмско-Варшавскій Епархіальный Вѣстникъ.
Сборникъ Херсонскаго земства.
Земскій Сборникъ Черниговской губерніи.

Д. В. — Замѣтка о городищахъ-майданахъ, 1896.

L. Leger – Études de mythologie slave N I — Peroun et Saint Élie, 1895.

— N II Svantovit et les dieus en „vit", 1896.

А. И. Кирпичниковъ — Къ литературной исторіи русскихъ лѣтописныхъ сказаній, 1897.

К. К. Никольскій — Матеріалы для исторіи древнерусской духовной литературы 1897.

М. Довнаръ-Запольскій — Изъ исторіи литовско-польской борьбы за Волынь (договоры 1366 г.), 1896.

А. И. Яцимирскій — Мелкія замѣтки: I. Отреченныя молитвы и Коледарникъ; II. Запись съ упоминаніемъ Царя Болг. Сѵмеона, 1897.

Ив. Ждановъ — Русскій былевой эпосъ, 1895.

С. Миропольскій — Очеркъ исторіи церковно-приходской школы, випуск III, 1895